

Брисковська Оксана Миколаївна,
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем протидії
злочинності навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ХАРАКТЕРНІ АСПЕКТИ ШАХРАЙСТВА, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО- ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ

Під час збройної агресії з боку РФ емоційна вразливість українців значно посилилася, що, своєю чергою, стало ґрунтом для активізації діяльності шахраїв. Вони оперативно адаптуються до актуальних суспільних проблем, впроваджуючи їх у свої схеми обману. В Україні стрімко збільшилась кількість злочинів, які вчиняються групами із застосуванням електронно-обчислювальної техніки. За умов воєнного стану географія інтернет-шахрайства охоплює всі регіони країни, демонструючи масштабну і систематичну хвилю цифрових злочинів.

Зловмисники активно користуються складною ситуацією в країні та непростим становищем громадян, адаптуючи свої шахрайські схеми до сучасних реалій. Вони ошукують людей як всередині країни, так і за її межами, видаючи себе за представників банків або обіцяючи фінансову допомогу від держави, міжнародних організацій чи благодійних фондів. Найбільш болючим ударом для суспільства стає шахрайство, пов'язане з допомогою військовим та тимчасово переміщеним особам. Гроші, які могли б бути витрачені на порятунок і підтримку життя тих, хто перебуває у зоні дії ворожих обстрілів, або спрямовані на закупівлю автомобілів, зброї, боєприпасів, медикаментів та іншого важливого обладнання для військових, натомість опиняються в руках злочинців.

Зростання кількості випадків інтернет-шахрайства можна пояснити поєднанням впливів економічної кризи, спричиненої пандемією Covid-19, та російської військової агресії проти України. Ці фактори спровокували низку негативних змін в українській економіці, таких як інфляція, скорочення кількості робочих місць і банкрутства серед компаній. У сукупності це негативно позначилося на рівні добробуту населення й платоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності. Цей період також характеризується посиленням загрози з боку організованої злочинності, на що неодноразово звертали увагу дослідники.

За короткий час організована злочинність в Україні еволюціонувала від розрізнених угруповань до високорозвинених, технічно озброєних і ретельно замаскованих злочинних організацій. Ці спільноти активно використовують електронно-обчислювальну техніку для здійснення шахрайських дій у цифровому просторі. Протягом аналізованого часу спостерігається збільшення кількості організованих злочинних груп, що займаються шахрайством, а також зростання числа їхніх учасників. Це свідчить про те, що злочинці використовують дедалі складніші шахрайські схеми, які потребують більшої кількості людських ресурсів для їх реалізації [1].

Інтернет-шахрайство, вчинене організованими злочинними групами, за своїми наслідками є більш серйозним і небезпечним, оскільки характеризується тривалістю, значними масштабами збитків, ретельною підготовкою та чітким розподілом ролей між учасниками.

До основних психологічних характеристик шахраїв можна віднести такі якості: здатність переконувати, викликати довіру й симпатію, а також створювати атмосферу страху або поваги через майстерність створення ілюзій; гнучкість і вміння адаптуватися до обставин; навички швидкого аналізу й обробки інформації, включаючи оперативну реакцію на її зміни; вміння ретельно планувати, обмірковувати та детально моделювати ситуації; низький рівень тривожності; схильність до ризику; висока самовладаність, терпіння і витримка тощо [2, с. 156]. Шахраї вирізняються розвинутою увагою, винахідливим розумом, акторськими талантами, здатністю швидко орієнтуватися в складних ситуаціях та використовувати їх на свою користь. Вони також мають неабияку силу переконання і проявляють наполегливість у здійсненні своїх злочинних задумів [3, с. 21].

Основою будь-якого шахрайства є маніпуляція емоціями потенційної жертви, незалежно від того, чи це відбувається в офлайн, чи в онлайн середовищі. Шахраї майстерно адаптуються до різних типів особистостей, обираючи відповідні манери поведінки. Вони швидко реагують на зміну ситуації, вміють себе презентувати, привернути увагу, викликати інтерес і завоювати довіру. Їм вдається створити образ приємної, поважної, надійної та необхідної людини, якій здається, що можна безпечно довіряти. Офлайн шахрайство передбачає використання зловмисниками психологічного впливу через сугестивні методи, що реалізуються під час прямого контакту з жертвою. Крім передачі хибної інформації, вони активно застосовують емоційний тиск за допомогою вибору слів, тембру голосу, міміки та жестів, що сприяє некритичному сприйняттю обману навіть за недостатньої аргументації. Такий вплив здійснюється незалежно від волі чи думок постраждалої сторони, безпосередньо впливаючи на прийняття нею рішень. Шахрайство характеризується ключовими

ознаками, такими як введення людини в оману (обман, неправдиві обіцянки без наміру їх виконання, навмисне приховування інформації та інші хитрощі), яке веде до незаконного заволодіння чужим майном чи майновими правами [4]. Під час онлайн-шахрайства зловмисники маніпулюють людьми, використовуючи такі слабкі сторони: прагнення до легкого збагачення та жадібність; емоції, зокрема співчуття через бажання допомогти або страх і розпач через спробу виправити ситуацію; надмірну довірливість; недостатню компетентність, низький рівень цифрової грамотності або неухважність при взаємодії з інтернет-ресурсами.

Головний принцип шахрайства полягає у створенні довірливих стосунків із жертвою, введенні її в оману та використанні цієї довіри для того, щоб переконати людину добровільно передати гроші, майно чи права на певні речі. Основою такого обману є глибоке розуміння психології та поведінкових стереотипів людини.

Для вчинення шахрайських дій злочинці створюють кол-центри, фейкові онлайн-магазини, орендують офіси чи квартири. Вони вигадують різноманітні обманні схеми, зокрема пропозиції евакуації з небезпечних зон, організовують псевдovolонтерські акції та збір коштів для військових, використовуючи оголошення про зникнення близьких або їх перебування в полоні. Інтернет-простір створює сприятливі умови для шахраїв завдяки можливості використовувати електронно-обчислювальну техніку та спілкуватися з потенційними жертвами онлайн. Напружений психологічний стан громадян під час війни, їх фінансова нестабільність – усе це дає учасникам організованих злочинних груп змогу розробляти різноманітні шахрайські схеми для того, щоб заволодіти чужими коштами, майном чи цінними речами.

Шахрайства, що вчиняються організованими злочинними групами з використанням електронно-обчислювальної техніки, не є поодинокими випадками. Такі угруповання створюються для систематичного виконання протиправних дій, зокрема через свідомий обман або зловживання довірою, з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди, заволодіння майном, грошима чи доступу до послуг. Це явище становить серйозну загрозу безпеці суспільства та може спричинити вагомі фінансові втрати як для громадян, так і для держави.

Розслідування шахрайств, що вчиняються учасниками організованих злочинних угруповань, є вкрай складним завданням, і далеко не завжди кримінальні провадження доходять до суду з обвинувальними вироками. Це обумовлено рядом факторів, серед яких: високий рівень маскування таких злочинів під легальну діяльність, наприклад інвестиційну, страхову, банківську чи волонтерську; недостатня координація між слідчими та прокурорами; помилки в

правовій класифікації злочинів; нездатність встановити організаторів і ключових учасників злочинних угруповань; притягнення до відповідальності лише виконавців або замовників, без повного розкриття схеми; необґрунтованість запитів слідчих на проведення оперативних заходів, що часто викликає відмову суду; активна протидія розслідуванню з боку зацікавлених осіб; а також значне навантаження на правоохоронну систему через масштаби військових злочинів, скоєних російськими військовими на території України.

Варто зазначити, що аналіз матеріалів слідчо-судової практики свідчить про те, що розслідування шахрайств значно ускладнюється через їх вчинення учасниками організованих злочинних угруповань. Це, своєю чергою, вимагає доведення ширшого спектра обставин, зокрема тих, що стосуються ознак організованості таких злочинів [5]. Слід зауважити, що в процесі вчинення злочинів злочинними угрупованнями може мати місце трансформація як характеру самих правопорушень, так і структури або функціонування самого злочинного об'єднання [6].

У зв'язку із важливістю досліджуваних категорій злочинів та складнощами, які виникають під час їх розслідування, виникає потреба в розробці нових наукових підходів. Основна увага має бути приділена розробці рекомендацій, спрямованих на покращення ефективності розслідування таких кримінальних правопорушень.

Список бібліографічних посилань

1. Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності – SOCTA Україна), 2019-2022. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf>.
2. Кравченко О. В. Психологічні особливості шахрая. Харків.: «Право», 2005. 303 с.
3. Попов С. Зловживання довірою при шахрайстві. *Кримінальне право*. 2004. № 9. С. 21–25.
4. Чайка І.М. Кримінологічна характеристика та запобігання шахрайству в Україні : дис. канд. юрид. наук : 081. Київ, 2023. 296 с.
5. Чередник К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства на ринку нерухомості : монографія / К. О. Чередник, К. О. Чаплинський. – Херсон : Гельветика», 2020. 244 с.
6. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного суду України від 23 груд. 2005 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text>